

بررسی نیازهای اساسی انسان به عنوان عامل درونی انگیزش از دیدگاه امام سجاده (ع) در دعاهای صحیفه سجادیه

نسیم افشارکاوه^۱

عبدالله توکلی^۲

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف شناسایی نیازهای انسانی بر اساس دعاهای امام سجاده (ع) در صحیفه سجادیه تدوین شد. **روش:** برای دستیابی به هدف تحقیق، با بهره‌گیری از روش کیفی - توصیفی و روش تحلیل مضمون، به بررسی داده‌های موجود پرداخته شد. بر این اساس، از نرم‌افزار MAXQDA برای کدگذاری و تخصیص کدها به مضامین استفاده شد. **یافته‌ها:** با بررسی کل ۵۴ دعای امام سجاده (ع) در صحیفه سجادیه و تجزیه و تحلیل آنها، ۴۰۲ کد توصیفی استخراج شد. کدهای استخراج‌شده در مرحله بعد، در قالب ۱۸ کد تفسیری دسته‌بندی و در نهایت، سه کد رابطه‌ای حاصل شد. **نتیجه‌گیری:** نیازهای اساسی انسان در سه دسته نیازهای معنوی (شامل توبه، عبادت، بخشش و آرزو، عافیت، ...)، نیازهای معنوی سطح بالاتر با عنوان نیازهای الهی (اعتقاد به توحید و اعتقاد به آخرت) و نیازهای مادی (رزق و روزی، سلامتی و باران) شناسایی و معرفی شدند.

واژگان کلیدی: انگیزش، نیاز، نیازهای معنوی، امام سجاده (ع)، صحیفه سجادیه.

♦ دریافت مقاله: ۹۹/۱۱/۱۱؛ تصویب نهایی: ۰۰/۰۲/۲۰

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲. دکترای مدیریت، گرایش رفتار سازمانی، دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران (نویسنده مسئول). قم؛ پردیسان، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

نمبر: ۲۰۲۸۰۳۰۹۰ / Email: atavakkoli@rihu.ac.ir

الف) مقدمه

پرداختن به مسئله نیازهای انسان، اغلب در مباحث رفتار سازمان و با عنوان «انگیزش»، توجه صاحب نظران را به خود جلب کرده است. انگیزش، یکی از محدود موضوعاتی است که بارها در رفتار سازمانی، تحقیق و بررسی شده است. عدم شناخت و درک صحیح انگیزه می تواند به یک معضل تبدیل شده، مدیریت کارکنان را با مشکلات مختلفی مواجه سازد (رایز، ۱۳۹۷). بنابر این، چگونگی برانگیختگی کارکنان همچنان موضوع مهمی است که تحقیقات و پژوهشهای فراوانی را به خود اختصاص می دهد. نظریه های مهم و مشهور این حوزه، همگی برگرفته از اندیشه های غربی و مادی گراست که توسط دانشجویان، استادان و مدیران سازمانها استفاده می شود. این در حالی است که اسلام، انسان را محدود به ماده نمی داند و با رویکردی دینی، انگیزش را عامل چرایی رفتار بیان می کند (خدان و جوادی، ۱۳۹۸). در این بین، شناسایی نیازهای واقعی کارکنان، برای درک انگیزه آنان امری حیاتی است؛ به گونه ای که اگر نیازهای واقعی منابع انسانی به موقع شناسایی نشود، علاوه بر ایجاد نارضایتی در آنان، هزینه های سنگینی را به سازمان تحمیل می کند (قمی و همکاران، ۱۳۹۳). نیازهای انسان در زندگی اش، از تعدد و تنوع بسیاری برخوردار است. از آنجا که انسان دارای دو بعد مادی و معنوی است، نیازهای اساسی او نیز به دو دسته مادی و معنوی تقسیم بندی می شود و لازمه سعادت او تأمین این دو دسته نیاز است. اگر تنها به نیازهای مادی توجه شود، مانند آنچه توسط اکثر نظریه های غربی بیان شده است، فرد از مرتبه انسانیت تنزل می یابد و در ردیف حیوانات و شاید پایین تر از آنها قرار می گیرد (دانشی نسب، ۱۳۹۴). از طرفی، بعد معنوی انسان خواهان کمالات و سعادت اخروی است. نیازهای مادی و معنوی باعث شده که ترکیبی از آرزوها، اهداف و نیازهای به ظاهر متضاد در انسان تجلی یابند. (سلطانی، ۱۳۹۲)

هدف پژوهش حاضر این است که ضمن بررسی مفهوم شناسی کلمه «نیاز»، درک صحیحی از نیازهای انسان به منزله عامل درونی انگیزش ارائه دهد. بدین منظور، دعاهای صحیفه سجاده به عنوان ارزشمندترین گنجینه از دعاهای معصومین (ع) و منبعی معتبر و مهم به منظور شناخت نیازهای انسان بررسی شد. دعا و نیایش به معنای عرض نیاز، در همه ادیان وجود داشته است و در اسلام نیز بخش بزرگی از جهان بینی آن را تشکیل می دهد. انسان، نیاز خود را از راه دعا با آفریدگار در میان گذاشته و از او برای رسیدن به نقطه ای بهتر از نظر مادی و معنوی درخواست کمک می کند. لذا بررسی نیایشها و دعاهای معصومین (ع) با هدف شناخت نیازهای اساسی انسان ضرورت می یابد. بدین منظور و با بررسی دقیق دعاهای امام سجاده (ع) در صحیفه سجاده، می توان ابعاد و نیازهای اصلی انسان را با دو عنوان نیازهای مادی و معنوی بیان کرد.

سؤال اصلی این تحقیق به صورت کلی آن است که: «نیازهای اساسی انسان بر مبنای دعاهای صحیفه سجاده کدامند؟». سؤالات فرعی ذیل این سؤال نیز عبارتند از:

۱. خواسته های امام سجاده (ع) که در قالب دعا از خداوند متعال درخواست می شوند و جنبه معنوی دارند و بیانگر نیازهای معنوی انسانند، کدامند؟

۲. خواسته‌های امام سجاده (ع) که در قالب دعا از خداوند متعال درخواست می‌شوند و جنبه مادی دارند و بیانگر نیازهای مادی انسان‌اند، کدام‌اند؟

ب) مبانی نظری پژوهش

۱. نیاز^۱

به منظور شناخت نیازهای اساسی انسان به عنوان عامل درونی انگیزش، می‌بایست به بیان مفهوم این واژه پرداخت. نیاز، مفهومی عمومی است و در رشته‌های مختلف علمی از آن استفاده شده است. تعریف این واژه به دلیل ماهیت پیچیده آن، بسیار دشوار است و همین امر منجر به گسترش تعاریف متعدد و مختلف شده است. (اسدی لاری و پاکام، ۲۰۰۳)

بعضی از محققان، نیاز را ابزاری برای دستیابی به اهداف معرفی می‌کنند؛ در حالی که برخی دیگر، نگاهی غیر ابزاری به این واژه دارند. واژه نیاز در مباحث روان‌شناسی توجه زیادی را به خود جلب کرده است. در این میان، از نیاز به عنوان محرومیت و کمبودهایی یاد می‌شود که انسان را برای رفع این کمبودها برمی‌انگیزد. (اسچرمهورن، ۲۰۱۴؛ نقل از: همان)

نیازها یا انگیزه‌ها، چرایی رفتار می‌باشند و باعث ایجاد یک رفتار یا ادامه آن می‌شوند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در برخی از منابع، نیازها با انگیزه‌ها، تمایلات و گرایشهای انسانی یکسان و مترادف انگاشته می‌شوند (رضائیان، ۱۳۹۰)؛ در حالی که به صورت دقیق‌تر می‌توان میان آنها تمایز قائل شد. در تعریفی دیگر، نیاز یک امر عینی و خارجی انگاشته می‌شود؛ انگیزش، دلیل و چرایی انجام کار است و گرایشها، میل درونی انسان برای دستیابی به چیزی یا انجام دادن کار تعریف می‌شود.

همان‌گونه که بیان شد، مفهوم و تعریف نیاز اغلب در کنار مفاهیم دیگر همچون: ارزشها، مقاصد، خواستهها، اهداف و گرایشها، بیانگر این حقیقت است که همواره در تعاریف ارائه‌شده به خصوص در حوزه روان‌شناسی، موجودیتهای معنوی حضور داشته است. (اختیاری، ۱۳۹۱)

۲. نیازهای معنوی^۲

با وجود شمار زیاد تحقیقات انجام‌شده در خصوص معنویت و معنویت در محیط کار، ارائه تعریفی جامع از این واژه همواره محل بحث و مناقشه بوده است (هونور، ۲۰۱۸). دلیل این امر را می‌توان در ماهیت فردی و انتزاعی آن (احدی شعار و همکاران، ۱۳۹۳) و همچنین زمینه‌های گوناگونی که به کار می‌رود، دانست (سلطانی، ۱۳۹۲). گیاکالون و جورکیوز (۲۰۰۳)، معنویت را راه دستیابی به تعالی معرفی می‌کنند. میتروف و دنتون (۱۹۹۰) بر اساس مصاحبه‌هایی که از مدیران اجرایی آمریکایی داشتند، معنویت را نه به صورت پاسخی به شرایط غیر رسمی و سازمان‌نیافته یا مربوط به مسائل مذهبی، بلکه امری جهانی و مختص همه زمانها معرفی کردند (هونور، ۲۰۱۸). معنویت مفهومی وسیع‌تر از مذهب دارد و امری پویا، شخصی و تجربی است. (حشمتی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲)

1. Need

2. Spiritual Needs

همواره میان برتری، جایگاه و اهمیت نیازهای معنوی و مادی، کشمکش وجود داشته است. برخی از صاحب نظران معتقدند نیازهای مادی بر نیازهای معنوی تقدم دارند و نیازهای معنوی تابعی از نیازهای مادی اند؛ اما در نقطه مقابل، اصالت به نیازهای معنوی داده می شود (سلطانی، ۱۳۹۲). اما نیازهای معنوی کدام اند؟ دسته بندی های مختلفی در این زمینه صورت گرفته است که هر کدام به مجموعه ای از نیازهای معنوی اشاره دارند. برای نمونه، فهرست نیازهای معنوی که توسط گالک و همکاران (۲۰۰۵) ارائه شده، حاکی از آن است که نیازهایی همچون: نیازهای اخلاقی، زیبایی شناسی، نیاز به امیدواری، نیاز به دعا، نیاز به شکرگزاری، نیاز به عشق و محبت، نیاز به همدردی، نیاز به معاشرت با دیگران و نیاز به بخشیدن خود و دیگران، همه از جمله نیازهای معنوی اند که در زندگی روزانه با آنها مواجه ایم. بنابر این، برای شناخت هر چه دقیق تر نیازهای انسان، ضروری است که هر دو جنبه نیازهای مادی و نیازهای معنوی بررسی شود.

۳. دعا^۱

دعا از ریشه «دعو»، به معنای استدعای برکت، درخواست و یاری خواستن از خداوند برای خود و دیگری است (دهخدا، ۱۳۷۷). انسان با دعا کردن، نیاز خود را به پروردگار بی نیاز نشان می دهد (بشیر و مؤذن، ۱۳۹۳). در مکتب اسلام از دعا به عنوان برترین عبادت: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الدُّعَاءُ» (عسی ورام، ۱۳۸۵) و مغز عبادت: «الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ» یاد می شود (مجلسی، ۱۳۷۳) که ریشه در قرآن دارد: «مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم» (غافر: ۶۰). دعا کوششی است که انسان مؤمن و مسلمان برای به دست آوردن فضایل اخلاقی و عرفانی و برآورده کردن نیازهای مختلف درون و برون خویش انجام می دهد تا به مقام قرب الهی دست یابد. (زینی وند و اکبرزاده، ۱۳۹۴)

۴. صحیفه سجادیه

صحیفه سجادیه متشکل از دو کلمه «صحیفه» به معنای کتاب و «سجاده» (از القاب امام زین العابدین (ع)) به معنای کسی که به طور دائم در نماز و دعا به سجده می رود، است. این کتاب، «صحیفه کامله سجادیه» نیز نامیده می شود که به نقل از سیدعلی خان شیرازی، مفسر صحیفه سجادیه، واژه «کامله» نشان دهنده کمال سبک و مضمون این کتاب است (مدنی شیرازی، ۱۳۹۵). صحیفه کامله سجادیه کتابی است مشتمل بر دعاها و دعاهای امام زین العابدین (ع) که توسط امام محمدباقر (ع) به رشته تحریر درآمده است. این کتاب شامل ۵۴ دعا پیرامون مباحث گوناگون خداشناسی، انسان شناسی، جهان شناسی و ... است (خوشنویس و فیض الاسلام، ۱۳۸۴) و موضوعات مختلف عرفانی، اخلاقی، اعتقادی، اجتماعی و سیاسی را پوشش می دهد (سوده نیا و محققان، ۱۳۹۵). صحیفه سجادیه که آن را زبور آل محمد (ص) و انجیل اهل بیت (ع) گفته اند (حیدرعلی و مشکوه، ۱۳۸۷)، پس از قرآن و مانند نهج البلاغه، از سخن هر آفریده فراتر است (سزواری، ۱۳۹۱)؛ زیرا آن حضرت برای عرض نیاز و پرستش خداوند ذوالجلال، از اعماق دل و از صمیم جان به راز و نیاز با آفریدگار برآمده است و بسیاری از حقایق و معارف اسلامی را از راه دعا و درخواست از خداوند متعال به مردم می آموزد (صحیفه سجادیه). امام سجاده (ع) که الگوی بشریت در دعا و بندگی است و مکتب دعا را پایه ریزی کرده است، متعالی ترین نیازها را با زبان دعا از خداوند طلب کرده و نیازهای اساسی انسان را گوشزد می کند. (سبحانی نیا، ۱۳۹۰)

ج) پیشینه پژوهش

۱. انگیزش و نیازهای اساسی انسان

پژوهشهای مختلفی درباره مفهوم واژه نیاز و چگونگی عملکرد آن انجام شده است. این مفهوم از اوایل دهه ۱۹۳۰ در مباحث روان‌شناسی برای ارائه نظریه‌های جدید انگیزش مورد توجه قرار گرفت. نظریه پردازانی همچون: کوئینگ وی‌یر، آلدرفر، فردریک هرتربرگ، ماری، مازلو و فروید را می‌توان از جمله پژوهشگران تأثیرگذار در روان‌شناسی دانست که هر یک با ارائه بیان جدیدی از مفهوم نیاز، پیشینه تاریخی این مهم را رقم زدند (سلطانی، ۱۳۹۲). در ادامه و در جدول ۱، خلاصه‌ای از نظریات غربی در حوزه نیازهای انسانی و انگیزش بیان شده است.

جدول ۱: خلاصه نظریه‌های روان‌شناسی و رفتاری در حوزه انگیزش

ردیف	نظریه پرداز	خلاصه نظریه
۱	مورای (۱۹۳۸)	- معرفی دو دسته از نیازهای اولیه و ثانویه (نیازهای واکنشی و نیازهای خودجوش)؛ - ارائه فهرستی از نیازها (مورای، ۱۹۳۸)؛ - توجه به نیازهای معنوی. (اختیاری، ۱۳۹۱)
۲	مازلو (۱۹۵۴)	ارائه سلسله مراتب نیازها شامل سطوح زیستی، ایمنی، تعلق، احترام و خودشکوفایی. (مازلو، ۱۹۵۴)
۳	مک گریگور (۱۹۶۰)	ارائه نظریه X و Y و قرار دادن افراد در این دو دسته با توجه به نیازها و ویژگی‌های شخصیتی آنان. (مک گریگور، ۱۹۶۰)
۴	مک کلند (۱۹۶۱)	ارائه سه دسته نیاز به کسب موفقیت، نیاز به تعلق و نیاز به کسب قدرت. (ترک‌زاده و زینعلی، ۱۳۹۱)
۵	کتیون آلدرفر (۱۹۶۲)	- دسته‌بندی نیازهای انسان به نیازهای زیستی، تعلق و رشد؛ - معرفی عوامل درونی مؤثر بر رفتار افراد. (کالتن، ۲۰۱۲)
۶	فردریک هرزبرگ (۱۹۶۷)	معرفی نیازهای انسان در قالب عوامل بهداشتی و انگیزشی. (گاول، ۱۹۹۶)
۷	فروید (۱۹۷۰)	- تأکید بر نیازهای زیستی؛ - بیان دو اصل لذت و واقعیت به منظور ارضای نیازها. (بوریل و مورگان، ۱۳۹۷)
۸	دسی و رایان (۱۹۸۵)	معرفی سه دسته نیاز با عنوان نیاز به استقلال، شایستگی و وابستگی. (ترک‌زاده و زینعلی، ۱۳۹۱)
۹	گلاسر (۱۹۸۶)	ارائه نیازهای پنج‌گانه انسان، شامل نیاز به بقا، نیاز به تعلق، نیاز به احترام و قدرت، نیاز به آزادی بیان و حق انتخاب و نیاز به تفریح و استراحت. (گلاسر، ۱۹۸۶)
۱۰	کوئینگ وی‌یر (۱۹۹۷)	معرفی فهرست نیازهای روان‌شناختی و معنوی. (شجاعی، ۱۳۸۶)
۱۱	هالتمن و گلرمن (۲۰۰۲)	بیان چهار دسته نیاز احساس برتری، مشارکت، احترام و پذیرش اجتماعی به عنوان عوامل شکل‌دهنده عزت نفس و انگیزش افراد. (ترک‌زاده و زینعلی، ۱۳۹۱)
۱۲	کنریک و همکاران (۲۰۱۰)	ارائه نیازهای زیست‌شناسی، انسان‌شناسی و روان‌شناسی در سلسله مراتب نیازهای مازلو. (کنریک و همکاران، ۲۰۱۰)
۱۳	گراهام و همکاران (۲۰۱۰)	- ارائه الگویی یکپارچه از نیازها برای تحقیقات تجربی آینده؛ - تأکید بر نقش فرهنگ بر شکل‌گیری نیازهای انسانی. (گراهام و همکاران، ۲۰۱۰)
۱۴	تای و دینر (۲۰۱۱)	- بیان نقش جامعه در برانگیختن نیازهای انسان؛ - تأثیرگذاری شرایط موجود در جامعه بر نیازهای اولیه، روانی و اجتماعی. (تای و دینر، ۲۰۱۱)
۱۵	کوپساو (۲۰۱۹)	- ارائه مدل دایره‌ای از نیازهای انسان به منظور منطقی کردن نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو؛ - در نظر گرفتن متغیرهای قومی و نژادی؛ - جلوگیری از دسته‌بندی اشتباه نیازهای مختلف انسان با عنوان نیازهای فیزیولوژیکی، ایمنی، تعلق، احترام و خودشکوفایی. (کوپساو، ۲۰۱۹)

جدول ۱ نشان می‌دهد که انسانها علاوه بر نیازهای مادی و زیستی، از یک‌سری نیازهای برتر با عنوان نیازهای معنوی برخوردارند. در این میان می‌توان به طبقه‌بندی نیازهای کوئینگ و وی‌یر (۱۹۹۷) و هنری مورای (۱۹۳۸) به سبب توجه به ابعاد مختلف نیازهای انسانی اشاره کرد. کوئینگ و وی‌یر (۱۹۹۷) فهرستی مشتمل بر سه دسته از نیازهای انسانی با مهم‌ترین زیرمؤلفه‌های آن را بیان داشتند. (جدول ۲)

جدول ۲: فهرست نیازهای کوئینگ و وی‌یر (شجاعی، ۱۳۸۶)

دسته اول: نیازهای مربوط به خود	دسته دوم: نیازهای مربوط به دیگران	دسته سوم: نیازهای مربوط به خدا
- نیاز به وجود اهداف در زندگی	- نیاز به خدمت به هموعان	- نیاز به اعتقاد به وجود خداوند
- نیاز به حس سودمندی	- نیاز به گذشت و بخشش	- نیاز به درک محبت خداوند
- نیاز به پیش و معرفت	- نیاز به معاشرت	- نیاز به دعا در حق خود و هموعان
- نیاز به امید	- نیاز به تحمل جدایی دوستان	- نیاز به عبادت
- نیاز به تاب‌آوری در شرایط دشوار		
- نیاز به خوشبختی		
- نیاز به محبت دیگران		
- نیاز به بیان احساسات		

مورای (۱۹۳۸) نیازهای انسان را در دو دسته متفاوت از هم تفکیک کرد و به دنبال آن، فهرستی از نیازهای انسانی را تهیه کرد و به چاپ رساند. دسته اول شامل نیازهای اولیه‌ای است که با نیازهای زیستی سلسله‌مراتب مازلو منطبق است. به عبارت دیگر؛ نیازهایی از قبیل خوراک، پوشاک، مسکن و مانند اینها در این طبقه قرار می‌گیرند. دسته دوم نیز شامل نیازهای ثانویه‌ای است که بیشتر جنبه روان‌شناختی دارند.

۲. نظر برخی از مؤلفان مسلمان در مورد انگیزش و نیازهای اساسی انسان

در میان اندیشمندان مسلمان، نظریات مختلفی در رابطه با انگیزش و نیازهای اساسی انسان ارائه شده که بیانگر اهمیت انسان‌شناسی و ضرورت بررسی و شناخت دقیق‌تر نیازهای انسان برای رشد و بالندگی وی در زندگی فردی و اجتماعی است. جدول ۳، حاوی خلاصه نظر برخی از ایشان است.^۱

پروژه‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. بدیهی است دستیابی به نظر اندیشمندان مسلمان در این باره، نیازمند بررسی جامعی است که مقاله را از هدف اصلی خود دور می‌سازد. در اینجا فقط از باب نمونه و به صورت مقدمه بحث به برخی از موارد مهم و در دسترس آنها اشاره شده است.

جدول ۳: خلاصه نظریه‌ها و رویکردهای اسلامی به نیازهای انسان

ردیف	نظریه پرداز	خلاصه نظر به
۱	ماحوزی (۱۳۶۳)	معرفی دو دسته نیاز مادی مانند فیزیولوژی و ایمنی و نیاز معنوی و روحانی شامل نیازهای تعلق، احترام، میل به تعالی و ایثارگری. (محمدی و مزروعی، ۱۳۸۵)
۲	مکارم شیرازی (۱۳۶۸)	طبقه‌بندی انواع انگیزش و نیازهای انسان به دو دسته انگیزه‌های مادی و انگیزه‌های معنوی. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۸)
۳	مصباح یزدی (۱۳۷۶)	- معرفی انسان به عنوان موجودی مرکب از دو ساحت جسم و روح؛ - دسته‌بندی نیازهای انسان با توجه به ساختهای دوگانه جسم و روح. (امینی و همکاران، ۱۳۹۷)
۴	مطهری (۱۳۷۸)	طبقه‌بندی نیازها بر اساس ابعاد مادی، معنوی، فطری، غیر فطری، نیازهای اولیه و نیازهای ثانویه. (سلطانی، ۱۳۹۲)
۵	بخشی (۱۳۸۰ و ۱۳۸۶)	- تقسیم‌بندی انواع نیاز به دو دسته نیازهای اصلی و نیازهای روحی. (بخشی، ۱۳۸۰) - معرفی ۱۵ واژه مترادف با انگیزه و نیاز از قرآن کریم شامل حاجت، حث، تحریض، اثاره، حرض، نزع، نشور، سائق، سبب، رغبت، میل، اصغا، شهوت و شهوات، حاجه و فقر. (بخشی، ۱۳۸۶)
۶	آقایپروز و همکاران (۱۳۸۳)	ارائه سه دسته نیازهای مادی، نیازهای معنوی و الهی و نیازهای تلفیقی. (آقایپروز و همکاران، ۱۳۹۸)
۷	صباغیان (۱۳۸۱)	- تقسیم‌بندی نیازهای انسان در قالب دو دسته نیازهای اولیه (روحی، جسمی و اجتماعی) و نیازهای ثانویه؛ - بیان انواع انگیزه‌های مدیریت در سه دسته انگیزه‌های طبیعی، ایدئال و حیات معقول. (صباغیان، ۱۳۸۱)
۸	نصر (۱۳۸۳)	- بیان نیازهای انسان با عنوان نیازهای حقیقی ثابت و تغییرناپذیر. - معرفی مهم‌ترین نیازهای انسان شامل نیاز به ذات قدسی، معرفت مابعدالطبیعی، همزیستی مسالمت‌آمیز، علم مقدس و یکپارچگی شخصیت. (نصر، ۱۳۸۳)
۹	آثر و همکاران (۲۰۱۱)	دسته‌بندی نیازهای انسان در دو بعد مادی و معنوی. (آثر و همکاران، ۲۰۱۱)
۱۰	مقبی (۱۳۹۴)	ارائه سلسله‌مراتب نیازهای انسانی در سازمان آخرت‌گرا، شامل چهار سطح نیازهای طبیعی، نیازهای مدنی، نیازهای عقلانی و نیازهای الهی. (مقبی، ۱۳۹۸)
۱۱	شکوری و همکاران (۱۳۹۹)	بازنگری سلسله مراتب نیازهای مازلو با توجه به آیات قرآن کریم و جزاهای اخروی. (شکوری و همکاران، ۱۳۹۹)

در برخی از رویکردهای ارائه‌شده در جدول ۳، مانند دیدگاه ماحوزی (۱۳۶۳)، نیازهای انسان بدون استناد به مستندات اسلامی، به صورت کوتاه و گذرا مطرح شده است. اما در متون دیگر، از جمله کتاب مصباح یزدی (۱۳۷۷)، دسته‌بندی مناسب و مفیدی از نیازها و گرایشهای انسان صورت گرفته و نکات قابل توجهی در خصوص نقش انگیزه‌ها و نیازهای مادی و معنوی در رفتار و نیز نقش اختیار انسان در ارزش اخلاقی رفتار شرح داده شده است. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، اغلب مؤلفان مسلمان لازمه بررسی نیازهای انسان را شناخت ابعاد وجودی او می‌دانند. بر این اساس اگر دیدگاه مادی بر نظریات انگیزش حاکم باشد، تنها به انگیزه‌های مادی کارکنان نگریده می‌شود و به نیازهای معنوی توجه نمی‌شود؛ ولی چنانچه دیدگاه الهی بر نظریات انگیزش حاکم باشد، به هر دو دسته نیازهای مادی و معنوی انسان توجه می‌شود (محمدی و مزروعی، ۱۳۸۵). به طور خلاصه در باب نقد نظریات ارائه‌شده در جدول ۳، اگرچه می‌توان در خصوص انگیزه‌های الهی، الهاماتی را دریافت کرد، ولی وجود یک بحث مستقل درباره نیازهای انسان و تأثیر آن بر انگیزش کارکنان در محیط کار و به خصوص از منظر دعا‌های صحیفه سجادیه، ضرورتی است که کمتر در آثار اندیشمندان مسلمان به آن توجه شده است. این امر، اهمیت تحقیق حاضر را نمایان می‌سازد.

(د) روش و ابزار

تحقیق حاضر از نظر هدف، بنیادی؛ از نظر نوع، کاربردی؛ از نظر جمع‌آوری داده‌ها، کیفی و از نظر شیوه‌ی اجرا، روش تحلیل مضمون است. در این پژوهش، تمامی نیایشهای امام سجاده (ع) در دعاهای صحیفه‌ی سجادیه، بررسی و کلیه‌ی عوامل اثرگذار بر نیازهای انسانی به روش تحلیل مضمون و با استفاده از نسخه‌ی ۱۸ نرم‌افزار MAXQDA شناسایی و تحلیل شده است. شکل ۳، خلاصه‌ی فرایند تحلیل این پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۴: فرایند تحلیل مضمون در پژوهش حاضر

مرحله اول: کدگذاری توصیفی
- تمام نیایشهای ۵۴ گانه‌ی صحیفه‌ی سجادیه به طور کامل بررسی شد. - گزاره‌های مربوطه شناسایی شد. - کلمات تکراری و هم‌معنا علامت‌گذاری شد. - با بررسی مجدد نیایشها، کدهای توصیفی استخراج شد.
مرحله دوم: کدگذاری تفسیری
تمامی کدهای توصیفی با توجه به شباهتها و تفاوتها دسته‌بندی شدند و کدهای تفسیری را ایجاد کردند.
مرحله سوم: کدگذاری رابطه‌ای
شبکه‌ی مضامین استخراج‌شده ترسیم شد.

با انجام تحلیل مضمون، در مجموع ۴۰۲ کد توصیفی استخراج شد. کدهای استخراج‌شده در این مرحله، در قالب ۱۸ کد تفسیری دسته‌بندی و با بررسی نهایی، سه کد رابطه‌ای شناسایی شد. در جدول ۵، خلاصه‌ای از کدهای توصیفی، تفسیری و رابطه‌ای استخراج‌شده و در جدول ۶، کدهای تفسیری و رابطه‌ای شناسایی‌شده نمایش داده شده است.

جدول ۵: خلاصه‌ای از کدهای توصیفی، تفسیری و رابطه‌ای استخراج‌شده

ردیف	کد توصیفی	کد تفسیری	کد رابطه‌ای
۱	پس بر محمد و خاندانش درود بفرست و آنچه بر من ارزوست بر من ارزانی دار و بر هدایت من بیفزای تا توفیق عملم نصیب گردد (نیایش ۳۷، بند ۱۲).	نیاز به هدایت	نیاز معنوی
۲	... بنده تو، هرچه بدکردار بود، بخشایش خود از او دریغ نداری، پس مرا ببخشای (نیایش ۳۲، بند ۸).	نیاز به بخشش و آمرزش	نیاز معنوی
۳	... خدایا مرا بیامرز که تو بهترین آموزندگانی (نیایش ۳۲، بند ۱۱).	نیاز به بخشش و آمرزش	نیاز معنوی
۴	بارخدایا، به تو پناه می‌بریم از وسوسه‌های شیطان رجیم و کیدها و فریبهای او. و به تو پناه می‌بریم از دل بستن به تمناهای او و وعده‌های او و دامهای او (نیایش ۱۷، بند ۱).	نیاز به ایمنی جویی از شر شیطان	نیاز معنوی
۵	خدایا مرا به راه شایسته هدایت راه بنمای و چنان کن که راه دیگرگون نکتم (نیایش ۲۰، بند ۵).	نیاز به هدایت	نیاز معنوی
۶	حمد و سپاسی آنچنان که ما را از آتش دردناک خداوندی برهاند و در جوار کرمش بنشانند (نیایش ۱، بند ۱۰).	نیاز به ایمنی جویی از عذاب الهی	نیاز معنوی
۷	حمد خداوندی را که سیرتها و صورتهای پسندیده را برای ما برگزید و روزی‌های خوش و نیکو را به ما ارزانی داشت (نیایش ۱، بند ۱۲).	نیاز به رزق و روزی	نیاز مادی
۸	ای خداوند، باران بفرست و خشکی از زمینهای تشنه ما ببر (نیایش ۳۶، بند ۴).	نیاز به باران	نیاز مادی

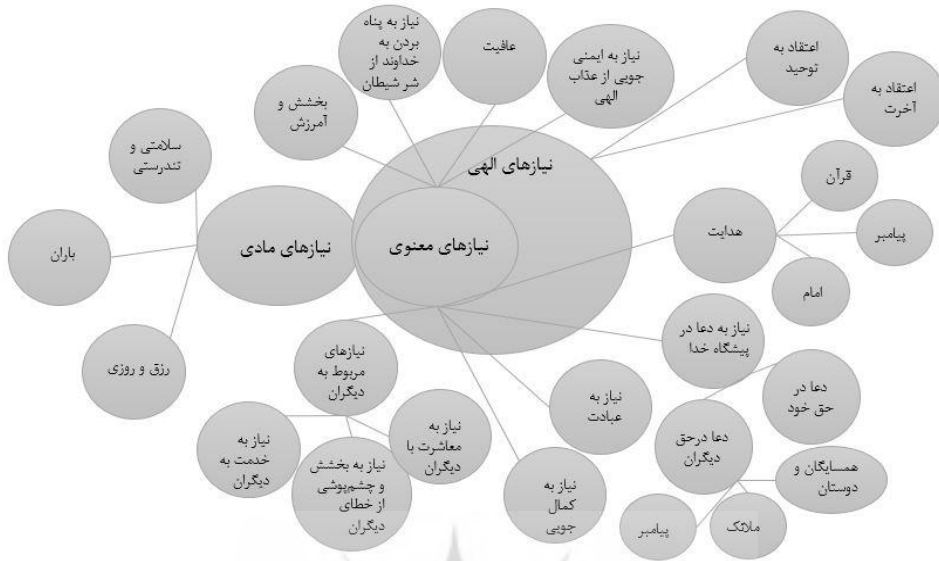
نیاز مادی	نیاز به سلامتی	بارخدا، درود بفرست بر محمد و خاندانش و مرا تندرستی ده که تو را پرستش کنم (نیایش ۲۰، بند ۲۷).	۹
نیاز مادی	نیاز به رزق و روزی	خداوند، آن وعده‌ای را که در وحی خود بر پیامبر بدان تصریح کرده‌ای و در قرآن بر آن سوگند خورده‌ای سبب قطع دل‌مشغولی ما به رزقی که خود آن را تکفل کرده‌ای قرار ده (نیایش ۲۹، بند ۳).	۱۰
نیاز معنوی	نیاز به بخشش و چشم‌پوشی از خطای دیگران	بارخدا یا درگاه تو پوزش می‌طلبم: ... اگر خطاکاری از من عذری خواسته و من عذرش نپذیرفته باشم (نیایش ۳۸، بند ۱).	۱۱
نیاز معنوی	نیاز به عافیت	بارخدا یا درود بفرست بر محمد و خاندان او و جامه عافیت خویش برتن من بپوش و مرا در عافیت خود فروپوشان و در حصار عافیت خود جای ده و به عافیت خود گرامی دار و به عافیت خود بی‌نیاز فرمای و عافیت خود به من بخش و عافیت خود به من ارزانی دار و عافیت خود برای من بگستران و عافیت خود درخور من گردان میان من و عافیت خود در دنیا و آخرت جدایی می‌فکن (نیایش ۲۳، بند ۱).	۱۲
نیاز معنوی	نیاز به عبادت	بارخدا یا، ما را نیروی عبادت ده و بدان شیطان را از ما بران (نیایش ۱۷، بند ۳)	۱۳
نیاز الهی	اعتقاد به آخرت	ای خداوند، ... آنچه را از خواسته دنیوی نصیب من ساخته‌ای و در این جهان به من عطا کرده‌ای وسیله‌ای ساز برای رسیدن به آستان عز خود و پیوستن به مقام قرب خود و دست یافتن من به بهشت جاوید خود (نیایش ۳۰، بند ۴).	۱۴
نیاز معنوی	نیاز به هدایت	بارخدا یا، قرآن را نوری قرار داده‌ای که در پرتو آن از تاریکی‌های گمراهی و نادانی برهیم و شفایی برای هر که از سر تصدیق بر آن گوش نهد و ترازوی عدلی که زیانه‌اش از حق منحرف نشود و چراغ هدایتی که فروغ برهانش را خاموشی نیست (نیایش ۴۲، بند ۳).	۱۵
نیاز معنوی	نیاز به دعا در پیشگاه خدا	ای خداوند، زبانم را به حمد خود و شکر خود و ذکر خود و ثنای نیک خود گویا کن و دریچه‌های دلم را در برابر مقاصد دین خود بگشای (نیایش ۲۳، بند ۴).	۱۶
نیاز الهی	اعتقاد به توحید	بارخدا یا تو را به شهادت می‌گیرم ... که تو خدای یکتایی و جز تو خدایی نیست (نیایش ۶، بند ۱۰).	۱۷

جدول ۶، کدهای تفسیری و رابطه‌ای استخراج شده

کد رابطه‌ای	کد تفسیری	کد رابطه‌ای	کد تفسیری
نیازهای مادی	نیاز به باران	نیازهای معنوی	نیاز به دعا در پیشگاه خدا
نیازهای مادی	نیاز به سلامتی و تندرستی	نیازهای معنوی	نیاز به عبادت
نیازهای معنوی	نیاز به هدایت	نیازهای معنوی	نیاز به بخشش و چشم‌پوشی از خطای دیگران
نیازهای معنوی	نیاز به ایمنی جویی از عذاب الهی	نیازهای معنوی	نیاز به معاشرت با دیگران
نیازهای معنوی	نیاز به عافیت	نیازهای معنوی	نیاز به خدمت به دیگران
نیازهای معنوی	نیاز به پناه بردن به خداوند از شر شیطان	نیازهای مادی	نیاز به رزق و روزی
نیازهای معنوی	نیاز به بخشش و آمرزش	نیازهای معنوی	نیاز به کمال جویی
نیازهای معنوی	نیاز به ایمان به خدا	نیازهای الهی	اعتقاد به آخرت
نیازهای معنوی	نیاز به توبه	نیازهای الهی	اعتقاد به توحید

به منظور تفهیم بهتر کدهای استخراج شده و ارتباط آنها با کدهای رابطه‌ای، شبکه مضامین در قالب شکل ۱

ترسیم شده است.

شکل ۱: شبکه مضامین الگوی نیازهای انسانی در صحیفه سجاده

ه) یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که پیش از این مطرح شد، رویکردهای نظری مختلفی توسط محققان و نظریه‌پردازان برای طبقه‌بندی نیازهای انسانی ارائه شده است. بسیاری از محققان علوم رفتاری، محور اصلی تحقیقات خود را نیازهای مادی انسان قرار داده و به تبیین و دسته‌بندی آنها پرداخته‌اند. برخی دیگر، علاوه بر نیازهای زیستی و مادی، دسته‌ای دیگر از نیازها را با عنوان نیازهای معنوی بیان کرده و معتقدند نیازهای معنوی انسان از ویژگی‌های خاصی برخوردارند که منجر به برانگیختن انسان و تلاش برای دستیابی به اهداف بالاتر می‌شوند.

در این مقاله، در مجموع دو بعد با عنوان سطوح نیازهای اساسی انسان از منظر دعاهای امام سجاده (ع) در صحیفه سجاده، شامل نیازهای مادی و نیازهای معنوی شناسایی شد. در این میان، نیازهای الهی به عنوان دسته‌ای از نیازهای معنوی که در سطح بالاتری از سایر نیازهای این طبقه قرار دارند، به صورت مجزا بررسی شدند. نخستین سطح شامل نیازهایی از قبیل نیاز به رزق و روزی، نیاز به سلامت و تندرستی و نیاز به باران است. در سطح دوم، نیازهای معنوی انسان شناسایی و دسته‌بندی شدند و در نهایت، آخرین و بالاترین سطح به نیازهای الهی تعلق دارد که نیازهایی از قبیل اعتقاد به آخرت و اعتقاد به توحید در این دسته از نیازها جای می‌گیرند. اگر چه این دسته از نیازها در قالب نیازهای معنوی انسان نیز قابل توصیف‌اند، اما به دلیل اهمیت و ماهیت برتری آنها نسبت به سایر مضامین شناسایی‌شده، در طبقه‌ای مجزا و بالاتر از طبقه‌های دیگر قرار داده شده است.

در نهایت، می‌توان گفت امام سجاده(ع) در دعاهای خود همواره نیازهای مختلف مادی، معنوی و الهی را مورد توجه قرار داده و از درگاه خداوند عزوجل تحقق این نیازها را هم در حق خود و هم در حق دیگر مؤمنان خواستار شده‌اند.

و) نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب بیان‌شده، چنین به دست آمد که دعا در فرهنگ اسلامی برای بیان خواسته و نیاز از درگاه حق تعالی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ وجود دعاهای متعدد برای موقعیتهای زمانی مختلف در صحیفه سجاده، شاهدهی بر این مدعاست. انسان با زبان دعا که نمود عشق، نیاز و آگاهی است، خواسته‌های خود را از پروردگار به گونه‌ای دلنشین طلب می‌کند. همچنان که امام سجاده(ع) در تنهایی و سکوت با خداوند سخن گفت و با زبان دعا افقهای مختلفی را به روی خواننده گشود. در دعاهای امام سجاده(ع) پاسخ کامل بسیاری از پرسشهای افراد را می‌توان یافت؛ از جمله چستی نیازهای اساسی انسان. بنابر این، با هدف شناسایی نیازهای اساسی انسان از منظر دعاهای صحیفه سجاده، به بررسی دعاهای این کتاب ارزشمند پرداخته شد. بر مبنای آنچه تاکنون بیان شد و همان‌گونه که در جدولهای ۱ و ۳ نیز مشاهده می‌شود، انسان موجودیتی فراتر از بعد مادی و فطرتی الهی و معنوی دارد. بنابر این، در مطالعات مدیریت و به خصوص مطالعات اسلامی، افزون بر نیازهای مادی به نیازهای معنوی نیز توجه می‌شود. به همین منظور، در این مقاله تلاش شد تا با بررسی کامل دعاهای امام سجاده(ع) در کتاب صحیفه سجاده، تقسیم‌بندی جامعی از نیازهای اساسی انسان که موجب انگیزش فرد می‌شوند، ارائه شود.

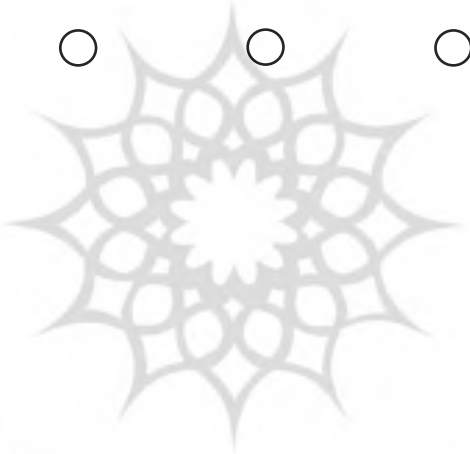
نتایج به دست آمده از این تحقیق، حاکی از آن است که خواسته‌های امام سجاده(ع) را که در قالب دعا از خداوند متعال درخواست می‌شود، می‌توان در دو دسته مادی و معنوی طبقه‌بندی کرد؛ اما از آنجا که دسته‌ای از نیازهای معنوی در سطح بالاتری از سایر نیازها قرار دارند، در پژوهش حاضر، نیازهای انسانی به سه سطح مادی، معنوی و الهی تفکیک شد. در سطح اول نیازها، نیازهای مادی از قبیل نیاز به رزق و روزی، نیاز به سلامتی و تندرستی و نیاز به باران قرار دارند. در سطح دوم، نیازهایی مانند نیاز به توبه، نیاز به ایمان به خدا، نیاز به عبادت، نیاز به بخشش و آمرزش، نیاز به عافیت، نیاز به ایمنی جویی از عذاب الهی، نیاز به ایمنی جویی از شر شیطان، نیاز به خدمت به دیگران، نیاز به معاشرت با دیگران، نیاز به کمال جویی، نیاز به بخشش و چشم‌پوشی از خطای دیگران، نیاز به دعا در پیشگاه خدا در حق خود و دیگران و نیاز به هدایت با عنوان نیازهای معنوی قرار می‌گیرند و در نهایت، سطح آخر با نیازهای الهی شامل اعتقاد به توحید و اعتقاد به آخرت نشان داده می‌شود.

نیازهای اساسی شناسایی‌شده در دعاهای صحیفه سجاده، در زندگی روزانه و همچنین در محیط کار، کاربردهای فراوانی دارد. به بیان ساده؛ با شناخت کافی از نیازها و خصوصیات فردی کارکنان در محیط کار، اثربخشی تمام زیرسیستم‌های منابع انسانی تضمین شده و تحقق اهداف سازمان را به دنبال خواهد داشت. انگیزش کارکنان در گرو برآورده شدن خواسته‌ها و نیازهای آنهاست؛ بنابر این، درک صحیح از نیاز اصلی کارمند در سطح

مادی، معنوی و الهی حائز اهمیت است. همچنین در نظام پاداش، ایجاد تناسب میان نیازها و پاداشهای تخصیص داده شده، معیار و ملاک مهمی در اثربخشی است و این امر، خود ضرورت شناخت خواسته‌های کارکنان را نمایان می‌سازد.

پیشنهادها

از آنجا که نیازهای انسانی بسیار متنوع و پیچیده و دامنه بحث در صحیفه سجادیه نیز بسیار گسترده است، پیشنهاد می‌شود مطالعات و پژوهشهای گوناگونی در زمینه شناسایی نیازهای اساسی انسان از منظر دعاهای صحیفه سجادیه انجام پذیرد و با ارائه برداشتهای مختلف پژوهشگران از یک موضوع واحد، امکان ایجاد مدلی واحد را فراهم آورد. در این پژوهش، عوامل و ابعاد مؤثر بر نیازهای مادی، معنوی و الهی ارائه شده، ولی به عوامل تضعیف کننده آن اشاره نشده است؛ پیشنهاد می‌شود پژوهشگران به تحقیق در زمینه عوامل سلبی و تضعیف کننده هر یک از نیازهای شناسایی شده اقدام کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- صحیفه سجادیه. ترجمه عبدالمحمد آیتی (۱۳۸۷). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- آقاپیروز، علی؛ ابوطالب خدمتی، عباس شفیعی و سید محمود بهشتی نژاد (۱۳۹۸). مدیریت در اسلام. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- احدی شعار، سیدمجید؛ حمیدرضا ایرانی، مهدی گل‌وردی و سید محمدباقر جعفری (۱۳۹۳). «بررسی رابطه معنویت در محیط کار از دیدگاه ملیمن و درگیر شدن در کار (مورد مطالعه: سازمان جهاد کشاورزی استان قم)». مدیریت فرهنگ اسلامی، سال دوازدهم، ش ۱: ۶۱-۴۱.
- اختیاری، مریم (۱۳۹۱). «بررسی مفهومی خواست و نیاز انسان در روان‌شناسی و تأثیر آنها بر معماری». هنر و معماری، ش ۵۷: ۴۶-۳۱.
- امینی، محمدحسین؛ ابوالقاسم بشیری و رحیم ناروئی نصرتی (۱۳۹۷). «عوامل و الگوی انگیزش از دیدگاه آیت‌الله مصباح یزدی: نگاهی تحلیلی - روان‌شناختی». روان‌شناسی دین، سال یازدهم، ش ۲: ۳۸-۲۱.
- بخشی، علی‌اکبر (۱۳۸۶). «مبانی انگیزش از دیدگاه اسلام». مجله معرفت، ش ۵۰: ۷۱-۵۶.
- بشیر، حسن و کاظم موذن (۱۳۹۳). «الگوی ارتباطی - فرهنگی دعا در فرهنگ اسلامی - شیعی با تأکید بر ادعیه صحیفه سجادیه». دین و ارتباطات، سال بیست و یکم، ش ۲: ۷۰-۳۹.
- بوریل، گیسون و کارت مورگان (۱۳۹۷). نظریه‌های کلان جامعه‌شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان. ترجمه محمدتقی نوروزی. تهران: سمت.
- ترک‌زاده، جعفر و فاطمه زینعلی (۱۳۹۱). «بررسی مقایسه‌ای رویکردهای غربی و اسلامی به انگیزش: به سوی توسعه دانش بومی». اسلام و مدیریت، سال اول، ش ۲: ۳۰-۷.
- حشمتی‌فر، نرجس؛ محدثه محسن‌پور و اسماعیل موسی‌زاده (۱۳۹۲). «نقش معنویت و سلامت معنوی بر کیفیت زندگی». کمیته تحقیقات دانشجویی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار، سال هجدهم، ش ۲: ۲۰-۱۴.
- حیدرعلی، حسن و سید محمد مشکوه (۱۳۸۷). متن کامل صحیفه سجادیه. ترجمه سید صدرالدین بلاغی. تهران: کتاب روشن.
- خندان، علی‌اصغر و محمد جوادی (۱۳۹۸). «تحلیلی درباره نظریه‌های متعارف انگیزش در سازمان و ارائه الگوی جایگزین مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری». اندیشه مدیریت راهبردی، سال سیزدهم، ش ۱: ۸۱-۵۳.
- خوشنویس، طاهر و علینقی فیض‌الاسلام اصفهانی (۱۳۸۴). ترجمه و شرح صحیفه کامله سجادیه. تهران: فقیه.
- دانشی‌نسب، فاطمه (۱۳۹۴). بن‌مایه‌های قرآنی، نیازهای انسان در صحیفه سجادیه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم قرآن و حدیث. دانشگاه قرآن و حدیث.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغتنامه. تهران: دانشگاه تهران.

۲۰۰ ♦ بررسی نیازهای اساسی انسان به عنوان عامل درونی انگیزش ...

- رابینز، استیفن و تیموتی جاج (۱۳۹۷). رفتار سازمانی. ترجمه مهدی زارع. تهران: نص.
- رضائیان، علی (۱۳۹۰). مبانی مدیریت رفتار سازمانی. تهران: سمت.
- زینی‌وند، تورج و فریبا اکبرزاده (۱۳۹۴). «بن‌مایه‌ها و مصداقهای پایداری در صحیفه سجاده». ادبیات پایداری، سال هفتم، ش ۱۳: ۱۳۴-۱۱۵.
- سبحانی‌نیا، محمد (۱۳۹۰). «آثار تربیتی و روان‌شناسی دعا». راه تربیت، سال ششم، ش ۱۵: ۷۱-۴۴.
- سبزواری، میرزا محمدابراهیم (۱۳۹۱). شرح صحیفه سجاده. ترجمه حامد ناجی اصفهانی. اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای خوزه علمیه اصفهان.
- ستوده‌نیا، محمدرضا و زهرا محققیان (۱۳۹۵). «بینامتنی قرآن کریم با صحیفه سجاده». پژوهشهای زبان‌شناختی قرآن، سال پنجم، ش ۱: ۳۶-۲۱.
- سلطانی، محمدرضا (۱۳۹۲). «درآمدی بر شناسایی نیازهای انسان از دیدگاه قرآن با تأکید بر برتری نیازهای معنوی در سلسله‌مراتب نیازها». مدیریت اسلامی، سال بیست و یکم، ش ۱: ۴۳-۹.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۶). «نظریه نیازهای معنوی از دیدگاه اسلام و تناظر آن با سلسله‌مراتب نیازهای مازلو». مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال اول، ش ۱: ۱۱۶-۸۷.
- شکوری، مجتبی؛ فاطمه حاجی‌اکبری و رحیمه شمشیری (۱۳۹۹). «بازنگری هرم مازلو در مقایسه با مدل قرآنی نیازهای انسانی براساس گونه‌شناسی جزایهای اخروی». تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال هفدهم، ش ۲: ۱۰۶-۶۵.
- صباغیان، علی (۱۳۸۱). «بررسی کارایی و اثربخشی با تکیه بر عوامل انگیزش از دیدگاه اسلام». بصیرت، ش ۲۹-۲۸: ۷۷-۹۳.
- عیسی ورام، مسعود (۱۳۸۵). مجموعه ورام. ترجمه رضا عطایی. مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.
- قمری، نرگس؛ نرگس شفارودی، سید علیرضا درخشان راد، محبوبه قمری و عصمت قمری (۱۳۹۳). «بررسی نیازهای انگیزشی و ارتباط آن با توان بالقوه انگیزش در حرفه کاردرمانی». طب توانبخشی، دوره دوم، ش ۴: ۷۲-۶۲.
- ماحوزی، مهدی (۱۳۶۳). علی (ع) و آیین رهبری. تهران: دارالفکر.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۳). بحارالانوار. ترجمه علی دوانی. تهران: دارالکتب اسلامی.
- محمدی، ابوالفضل؛ حسین مزروعی (۱۳۸۵). «تحلیل متون مدیریت اسلامی پیرامون انگیزش از منظر اسلام». مجله علوم انسانی (مدیریت)، ش ۶۵: ۱۷۲-۱۲۱.
- مدنی شیرازی، سیدعلی خان (۱۳۹۵). ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین (ص). تحقیق سید محسن حسینی امین. قم: نشر اسلامی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۷). اخلاق در قرآن. تهران: دارالفکر.

- مقیمی، سیدمحمد (۱۳۹۸). **اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام**. تهران: راه‌دان.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۸). **مدیریت و فرماندهی در اسلام**. قم: هدف.
- DeCenzo, D.A. & S.P. Robbins (2004). **Fundamentals of Human Resource Management**. New Jersey: Wiley, 8th Edition.
- Fisher, J. & I. Bonn (2007). “**International Strategies and Ethics: Exploring the Tensions between Head Office and Subsidiaries**”. *Management Decision*, 45(10): 1560-1572.
- Heery, E. & M. Noon (2008). **A Dictionary of Human Resource Management**. Oxford: Oxford University Press, 2nd Edition.
- Mello, J.A. (2014). **Strategic Human Resource Management**. Boston: Cengage Learning, 4th Edition.
- Middlemist, R.D. (1983). **Personnel Management: Jobs, People, and Logic**. New Jersey: Prentice-Hall.
- Mondy, R.W.D. & R.M. Noe (2004). **Human Resource Management**. New Jersey: Pearson, 9th Edition.
- Noe, R.A.; J.R. Hollenbeck, B. Gerhart & P.M. Wright (2016). **Human Resource Management: Gaining a Competitive Advantage**. Boston: McGraw-Hill, 10th Edition.
- Stewart, G.L. & K.G. Brown (2009). **Human Resource Management: Linking Strategy to Practice**. New York: Wiley.
- Taylor, S.; S. Beechler & N.K. Napier (1996). “**Toward an Integrative Model of Strategic International Human Resource Management**”. *The Academy of Management Review*, 21(4): 959-985.
- Werther, W.B.J. & K.A. Davis (1995). **Human Resources and Personnel Management**. New York: McGraw-Hill, 5^{sub} Edition.
- **Nahj al-Balagha**. Translated by Muhammad Dashti.
- **Nahj-al Feṣḥ aḥ a**. Translated by Abolghasem Payandeh.
- Abbaspour, A. (2013). **Advanced Human Resources Management: Approaches, Processes and Functions**. Tehran: Samt Press, 7th Edition.
- Abi-Yagqub, A.B. (1984). **Tarikh al-Yaqubi**. Beirut: Dar-Sadr Press.
- Abtahi, S.H. (2019). **Human Resource Management**. Tehran: Fozhan Press, 6th Edition.
- Ahmadi, M. (2010). **Islamic Management: Principles, Foundations, Concepts and Models**. Tehran: Pazhooheshhaye Farhangi Press, 5th Edition.
- Ahmadi, M.R. (2006). “**An Introduction to the managerial course of the Holy Prophet (BGHH)**”. *Journal of Jihad Culture*, 3(43-44): 98-122.
- Ahmadi, Z. (2006). “**Respect in the life of the Holy Prophet (BGHH)**”. *Journal of Toubā*, 2(15): 17-22.
- Ahmadi-Miyajani, A. (1998). **Makatib al-Rasul**. Qom: Darolhadith Foundation Press.
- Akbari-Dastak, F.A. (2011). “**Discipline in the Life of the Holy Prophet (BGUH) and its Role in Success his Global Invitation**”. *Journal of Ship*, 8(31): 72-87.
- Hurr Ameli, S.M. (1982). **Wasa'il al-Shia**. Beirut: Al-Bayt Foundation Press.

- Armestrang, M. (2014). **Strategic Human Resource Management: A Guide to Action**. Translated by Seyyed Muhammad Aarabi and Omid Mahdieh. Tehran: Dftar Pazhooheshhaye Farhangi Press, 4th Edition.
- Aroussi-Howayzi, S.A.A. (1994). **Tafsir Noor al-Thaqalayn**. Research: Seyyed Hashem Rasooli-Mohallati. Qom: Ismailian Press.
- Blanchard, K.H.; J.P. Carlos & W.A. Randolph (2002). **Empowerment Takes More Than a Minute**. Translated by Mahdi Irannejad-Parizi. Tehran: Modiran Press, 2th Edition.
- Dessler, G. (2015). **Essentials of Human Resource Management**. Translated by Ali Parsayan and Seyyed Muhammad Aarabi. Tehran: Dftar Pazhooheshhaye Farhangi Press, 12th Edition.
- Doaei, H.A. (2013). **Human Resource Management: A Practical Approach**. Mashhad: Hedayat Noor Press, 7th Edition.
- Dorri-Najafabadi, G.A. (2000). "Fight Against Corruption in the Imam Ali Government". *Journal of Islamic Government*, 5(17): 253-292.
- Farid, M. (1985). **Al-Hadith: A Narration from the School of Ahl al-Bayt**. Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
- Forouzandeh-Dehkordi, L. & A.A. Jokar (2012). **Islamic Management and Its Models**. Tehran: Payame Noor University Press, 5th Edition.
- Ghavami, S.S.A. (2007). **Management from the Perspective of Ahl al-Bayt Tradition**. Qom: The Secretariat Assembly of Experts for Leadership.
- Ghavami, S.S.A. (2002). "The Structure of the Government of the Prophet (PBUH)". *Journal of Islamic Government*, 7(23): 142-181.
- Gholipour, A. (2017). **Human Resource Management: Concepts, Theories and Applications**. Tehran: Samt Press, 11th Edition.
- Graham, H.T. (2012). **Human Resources Management**. Translated by Seyyed Muhammad Abbaszadegan. Tehran: Corporation Press.
- Harandi, A. (2006). **The Life and Speech of the Holy Prophet (BGUH)**. Qom: Dar al-Fekr Press, 4th Edition.
- Jafari, Y. (2003). **Muslims in the Context of History**. Tehran: Islamic Culture Publishing Office, 5th Edition.
- Jafarian, R. (2008). **History of the Transformation of the Government and Caliphate: From the Rise of Islam to the fall of the Sufyanian**. Qom: Bustan Ketab Press, 5th Edition.
- Jan-Ahmadi, F. (2006). "Principles and Mechanisms of Cultural Change in the Prophetic Era". *Journal of Islamic History*, 7(28): 25-48.
- Jazeni, N. (2019). **Human Resource Management**. Tehran: Nashr-e Ney, 13th Edition.
- Karajki, M.B.A. (1989). **Kenz al-Fouad**. Research: Abdullah Nemeh. Qom: Dar al-Zakhair Press.
- Khedmati, A.T. (1998). "Supervision and Inspection in Islam". *Journal of Marefat*, 8(27): 47-56.

- Koontz, Harold; C. O'Donnell & H. Weihrich (2009). **Essentials of Management**. Translated by Mohammad Ali Tosi & et al. Tehran: Governmental Management Training Center Press, 6th Edition.
- Kulayni, M.B.Y. (1986). **Al-Kafi**. Research: Ali Akbar Ghaffari and Muhammad Akhundi. Tehran: Dar al-Ketab al-Islamieh Press.
- Mahfoozi, A. (2009). **Islamic Ethics**. Qom: Mashhoor Press.
- Majlesi, M.B. (1983). **Bihar al-Anwar**. Beirut: Al-Wafaa Foundation Press.
- Makarem-Shirazi, N. (1998). **Ethics in the Quran**. Qom: Imam-Ali Press.
- Makarem-Shirazi, N. (1991). **Management and Command in Islam**. Qom: Hadaf Press.
- Mirsepassi, N. (2018). **Human Resources Strategic Management and Labor Relations**. Tehran: Mir Press, 45th Edition.
- Mohammadi-Reyshahri, M. (2000). **Mizan al-Hikma**. Translated by H.R. Sheikhi. Qom: Dar al-Hadith Press, 2th Edition.
- Montazer al-Gaem, A. (2006). "The Role of the Life and Personality of the Holy Prophet (BGUH) in the Spread of Islam During the Resurrection Period". *Journal of Ethics*. 2(5-6): 87-104.
- Moorhead, G. & R. Griffin (2017). **Organizational Behavior**. Translated by Seyyed Mehdi Alvani and Gholamreza Memarzadeh. Tehran: Morvarid Press.
- Motaghi-Hindi, H.A. (1988). **Kanz al-Ummal**. Beirut: Al-Resaleh Foundation Press.
- Mousavi, S.M. (2005). **Diplomacy and Political Behavior in Islam**. Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran, 2th Edition.
- Mufid, M.B.M. (1992). **Kitab al-Irshad**. Qom: Al-Shaykh al-Mufid Congress Press.
- Nikpour, A.; R. Pourrashidi & S. Nobarieidishe (2014). "Determining the Bases of Organizational Behavior in the Life of the Holy Prophet (BGUH)". *Journal of Management in the Islamic University*, 3(2): 199-222.
- Paknia, A.K. (2001). "Work and Employment in the Life of the Holy Prophet (BGHH)". *Journal of Kowsar Culture*, 5(50): 53-62.
- Rangriz, H. (2017). **Human Resource Management: Principles, Concepts and Applications**. Tehran: Kharazmi University Press, 5th Edition.
- Rezaian, A. (2019). **Principles of Management**. Tehran: Samt Press, 29th Edition.
- Saadat, E. (2012). **Human Resource Management**. Tehran: Samt, 17th Edition.
- Sasani, F. (2009). "Fundamentals of Islamic Education". *Journal of Community Letter*, 6(66): 102-107.
- Sehhat, S. & H. Nayebpour (2018). **Human Resources Management**. Tehran: Fozhan Press.
- Sekaran, U. (2013). **Research Methods for Business**. Translated by Muhammad Saebi and Mahmood Shirazi. Tehran: Governmental Management Training Center Press, 12th Edition.
- Seyedjavadien, S.R. (2016). **Human Resources and Personnel Management**. Tehran: Neghah Danesh Press, 9th Edition.

۲۰۴ ♦ بررسی نیازهای اساسی انسان به عنوان عامل درونی انگیزش ...

- Seyedjavadien, S.R. (2016). **Human Resource Planning**. Tehran: Tehran University Press, 4th Edition.
- Tavanaianfard, H. (1986). **Fundamentals of Management in Islam**. Tehran: Elham Press.
- Waqidi, M.B.O. (1988). **Al-Maghazi**. Research: Marsden Jones. Beirut: Alaalami Press, 3th Edition.
- Zarei-Matin. (2014). **Human Resource Management**. Qom: Bustan Ketab Press, 4th Edition.

